

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

АНДРУШЕНКО ОЛЕНА ЮРІЇВНА

УДК 811.111'01'04'06+81'367.622.17

**РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ
ІНСТРУМЕНТАЛЬНОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ VII–XVII СТ.**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Чернівці – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі англійської філології та перекладу імені проф. Д.І. Квеселевича Навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник доктор філологічних наук, професор
Буніятова Ізабелла Рафаїлівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри граматики та історії англійської мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
Васько Роман Володимирович,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри германської та фінської філології;

кандидат філологічних наук, доцент
Снісаренко Ірина Євгеніївна,
Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,
доцент кафедри германської філології.

Захист відбудеться “ 9 ” жовтня 2008 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 76.051.07 у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2, корп. V, ауд. 230).

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича за адресою 58000, м. Чернівці, вул. Лесі Українки, 23.

Автореферат розіслано “ 8 ” вересня 2008 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Кульбабська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Сучасний етап розвитку лінгвістичних студій позначений посиленням інтересом до синхронного й діахронного вивчення функціонально-семантичних категорій (ФСК). Мисленнєво-мовленнєва природа ФСК зумовлює важливу роль, яку вони відіграють у встановленні співвідношення між об'єктивною реальністю, відображеною у свідомості людини, та мовними засобами, що її репрезентують.

Категорію інструментальності традиційно вважають дискусійною щодо змістового плану і формальних засобів її вираження. Помітний внесок у розробку проблематики інструментальності належить українським (І.Р.Вихованець, К.Г.Городенська) та зарубіжним дослідникам (В.Чейф, Ч.Філлмор, Д.Нільсен), зокрема російським (Ю.Д.Апресян, Г.О.Золотова, С.В.Муравенко, В.О.Ямшанова). Разом з тим невирішеною залишається низка питань, пов'язаних із визначенням природи інструментальності, семантичної структури та особливостей функціонування засобів її реалізації в різних мовах.

Дослідження цієї категорії в лінгвістичній літературі здійснювали з позицій традиційної граматики (О.О.Потебня, О.Єсперсен, Ю.П.Костюченко), теорії валентності (Г.Гельбіг, М.Д.Степанова, С.Д.Кацнельсон), теорії глибинних відмінків (Ч.Філлмор, С.Староста), генеративної граматики (Дж.Барздал). Перспективним необхідно вважати функціональний підхід (О.В.Бондарко). Зокрема, інструментальність розглядається як явище функціонально-семантичного характеру (В.О.Ямшанова), а сукупність мовних засобів її репрезентації – як функціонально-семантичне поле (ФСП). Саме з таких позицій функціонально-семантичну категорію інструментальності (ФСКі) вивчають у німецькій та російській мовах у новітніх лінгвістичних розвідках.

Проте діахронний аспект окресленої проблеми й досі залишається нерозкритим. Так, існує потреба в комплексному вивченні ФСКі – її змістової варіативності, внутрішньої структури, міжкатегоріальних зв'язків та засобів відтворення в англійській мові VII–XVII ст. Важливим видається дослідження процесів становлення та еволюції функціонально-семантичного поля інструментальності (ФСПі), оскільки вирішення цього питання сприяє глибшому розумінню семантичних і формальних особливостей ФСКі на сучасній стадії розвитку англійської мови.

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю новітніх лінгвістичних студій на вивчення проблем функціонування й еволюції окремих елементів мовних систем. Комплексний підхід до розгляду ФСКі в історичній перспективі потребує всебічного аналізу становлення та розвитку різноманітних засобів її вираження (лексичних, словотвірних, граматичних) у давньо-, середньо-, та ранньомовноанглійській мовах, що сприятиме з'ясуванню змістової структури та визначенню місця цієї універсалії в сучасній англійській мові.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах комплексної наукової теми Міністерства освіти і науки

України “Функціональні дослідження англійської мови в синхронії і діяхронії”, що її розробляє кафедра англійської філології та перекладу ім. проф. Д.І.Квеселевича Навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка (тему затверджено вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка 23.12.2005 р., протокол № 5). У рамках цієї теми дисертанткою здійснено діяхронне дослідження функціонально-семантичної категорії інструментальності в англійській мові VII–XVII ст.

Метою дисертації є з’ясування змістової структури функціонально-семантичної категорії інструментальності, виявлення та аналіз різнорівневих мовних засобів її вираження й моделювання ФСП інструментальності в англійській мові VII–XVII ст.

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань:

- з’ясувати змістову структуру ФСК інструментальності;
- виявити особливості функціонування мовних засобів репрезентації ФСКі в інструментальних ситуаціях висловлення;
- встановити, описати та проаналізувати засоби вираження інструментальності в англійській мові VII–XVII ст.;
- розкрити особливості реалізацій ФСКі на окремих етапах еволюції англійської мови, дослідити вплив на їх розвиток мовних та позамовних факторів;
- визначити структурні та смислові відношення між конститuentами ФСПі;
- окреслити місце кожного конститuenta у структурі поля;
- шляхом моделювання окремих хронологічних зрізів ФСПі та їх зіставлення виявити структурні зміни, що відбулися в ньому у процесі еволюції англійської мови у VII–XVII ст.;
- дослідити зв’язок поля інструментальності із суміжними ФСП.

Об’єктом дослідження є функціонально-семантична категорія інструментальності, репрезентована різнорівневими мовними засобами (лексичними, словотвірними, граматичними), які утворюють функціонально-семантичне поле інструментальності в англійській мові VII–XVII ст.

Предметом вивчення є процес еволюції поля інструментальності, зміни у його структурі на різних історичних етапах розвитку англійської мови.

Матеріалом роботи слугували уривки, виокремлені з різножанрових пам’яток давньо-, середньо- та ранньоновоанглійського періодів методом суцільної вибірки. Обсяг проаналізованих текстових джерел склав 10 817 сторінок. Використано також матеріал шести словників, побудованих на історичних засадах. Виявлено і перекладено 4654 приклади мовних реалізацій ФСКі.

Методи дослідження, зумовлені метою, завданнями та фактологічним матеріалом, включають: метод *лінгвістичного опису*, який передбачає безпосереднє вивчення мовного явища, систематизацію та узагальнення

особливостей функціонування засобів вираження інструментальності в англійських писемних пам'ятках VII–XVII ст.; метод *контекстуального аналізу* застосовано для розмежування семантики багатозначних мовних одиниць у тексті; метод *компонентного аналізу* – під час встановлення семантичних компонентів інструментальної ситуації висловлення та для визначення інструментального компоненту значення лексичних, словотвірних, морфологічних і синтаксичних одиниць; метод *польового структурування* – під час моделювання ФСП інструментальності на окремих етапах його еволюції; елементи *кількісного аналізу* – виявлення активності конститuentів поля у різні історичні періоди розвитку англійської мови.

Наукова новизна роботи зумовлена тим, що вперше комплексний аналіз ФСК інструментальності здійснено на матеріалі англійської мови VII–XVII ст. з урахуванням теоретичних та практичних надбань сучасної лінгвістики. Інструментальність розглянуто як явище функціонально-семантичного характеру, що сприяло встановленню лексичних, словотвірних, морфологічних, синтаксичних засобів її реалізації. Виявлено ієрархічність структури семантичної варіативності ФСКі та особливості функціонування її семантичних різновидів в інструментальних ситуаціях висловлення. У межах цього дослідження вперше були висвітлені питання становлення та еволюції ФСП інструментальності в англійській мові. Здійснено моделювання низки синхронних зрізів ФСПі та їх порівняльний аналіз протягом VII–XVII ст. Визначено місце кожного з конститuentів у структурі поля; розкрито вплив на їхній розвиток мовних та позамовних чинників. Окрім цього, новим є вивчення взаємозв'язків ФСП інструментальності з суміжними з ним полями у давньо-, середньо-, та ранньомовноанглійський періоди.

Теоретичне значення дисертації полягає в новому осмисленні традиційних проблем англійської граматики, зокрема щодо реалізації функціонально-семантичної категорії інструментальності, з позицій сучасної лінгвістики. Дослідження й систематизація різнорівневих засобів позначення інструментальності в історії англійської мови є внеском у подальшу розробку проблем становлення та еволюції функціонально-семантичних полів, що сприяє глибшому розумінню питань загальної теорії історичних змін та варіативності мовних одиниць.

Практичне значення роботи визначається можливістю застосування її положень, висновків та ілюстративного матеріалу в курсах історії англійської мови (розділи “Етимологія словникового складу англійської мови”; “Словотвір”; “Еволюція граматичної системи англійської мови”), теоретичної граматики (розділ “Синтаксис: семантика речення”), а також для створення спецкурсу “Основи функціональної граматики”. Матеріали дослідження можуть бути використані при підготовці методичних посібників із теоретичної граматики, історії англійської мови та для написання наукових праць з англійської філології.

Особистий внесок здобувача полягає у виробленні оригінальної концепції підходу до вивчення функціонально-семантичної категорії інструментальності в історії англійської мови у двох аспектах: синхронному і діахронному. Усі отримані результати є узагальненням роботи дисертантки, проведеної одноосібно.

Апробація результатів роботи здійснена на восьми міжнародних наукових конференціях: “До 75-річчя доктора філологічних наук проф. С.В.Семчинського” (Київ, 2006), “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація” (Харків, 2007), “Новітні обрії розвитку германської та романської філології” (Запоріжжя, 2007), “Мова і культура” (Київ, 2007), “Иноязычное образование: лингвистический и методический аспекты” (Барановичи, Білорусь, 2007), “Актуальні проблеми менталінгвістики” (Черкаси, 2007), “Системное и асистемное в языке и речи” (Іркутськ, Росія, 2007), “Ars Grammatica” (Мінськ, Білорусь, 2007); на міжнародному симпозиумі USSE 4 (Київ, 2007); на трьох всеукраїнських конференціях: “Світоглядні горизонти філології: традиції та сучасність” (Київ, 2007), “Мова. Культура. Комунікація” (Чернігів, 2007), “Пріоритети германського та романського мовознавства” (Луцьк, 2007) та на двох наукових читаннях, присвячених пам’яті доктора філологічних наук проф. Д.І.Квеселевича (Житомир, 2006–2007).

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлені у 8 статтях у наукових фахових виданнях ВАК України (3,2 др. арк.), 3 матеріалах доповідей у закордонних виданнях (Білорусь, Росія) (1 др. арк.), а також у 3 тезах конференцій (0,4 др. арк.). Загальний обсяг публікацій – 4,6 др. арк.

Структура роботи. Дисертація – загальним обсягом 243 сторінки (основний текст становить 183 сторінки) – складається зі вступу, списку умовних скорочень, трьох розділів, загальних висновків, 15 додатків (2 рисунка та 13 таблиць), списку використаних джерел (286 позицій) та джерел ілюстративного матеріалу (48 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і наукову новизну роботи, сформульовано її мету й завдання, визначено методи дослідження, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, викладено положення, що виносяться на захист.

У першому розділі – **“Функціонально-семантична категорія інструментальності у теоретичному висвітленні”** – здійснено аналіз існуючих теоретичних розвідок проблематики інструментальності, визначено структуру та зв’язки ФСКі, виявлено особливості функціонування її мовних репрезентацій в інструментальних ситуаціях, запропоновано методикау їх дослідження в діахронії англійської мови.

У **підрозділі 1.1.** наведена дефініція ФСКі. У сучасній лінгвістичній науці існують суттєві розбіжності при визначенні категорії інструментальності. Традиційно виділяють предметну інструментальність, коли у процесі взаємодії

суб'єкта та об'єкта задіяний матеріальний предмет (Ч.Філлмор, В.Чейф, Ю.Д.Апресян). Проте низка вчених (Д.Нільсен, Дж.Андерсен, В.О.Ямшанова) визнає існування і непередметної інструментальності, яка охоплює дії, властивості, відносини, стан, свідомо використовувані суб'єктом. Ми поділяємо думку цих лінгвістів і визначаємо ФСКі (Інструмент) як таку, що відображає узагальнене, типізоване уявлення про опосередкований характер цілеспрямованої дії суб'єкта на об'єкт з використанням предметного (Знаряддя) та непередметного (Спосіб) Інструмента.

У **підрозділі 1.2.** проаналізовано семантичну структуру інструментальності. Спираючись на результати досліджень суб'єктно-об'єктних відношень у системі діяльності (О.В.Бондарко, В.Б.Касевич), відзначимо, що Інструмент – єдність двох аспектів інструментального змісту – Способу та Знаряддя. Такий підхід став підґрунтям для створеної нами класифікації семантичних різновидів ФСКі за комплексом диференційних ознак. За ознакою злічуваності Знаряддя поділяють на дискретне та недискретне. У той же час, Знаряддя розрізняють за ознакою належності до істот чи неістот. Останні варіюють за можливістю їх відчуження. Відчужувані Знаряддя іноді наділені власною енергією. Як Знаряддя-істота зрідка виступає людина (особа). Експліцитне вираження Способу здебільшого пов'язане із використанням суб'єктом власне дій (фізичних, психічних, соціальних). Меншою мірою поширені Способи використання відносин, властивостей або стану учасників ситуації.

У **підрозділі 1.3.** розглянута інструментальна ситуація (ІС), її змістові варіанти та склад учасників. ІС відображає один з аспектів загальної сигніфікативної ситуації і виокремлюється шляхом аналізу змістової та формальної структури висловлення, який полягає у виявленні мовних засобів, що підкреслюють домінування інструментальної ситуації. Оскільки змістом ІС є те, що суб'єкт опосередковано впливає на об'єкт, її мінімальна семантична структура складається з суб'єкта (Агенса), дії (предиката), об'єкта (Пацієнса) та Інструмента (рис. 1). Напр.:

- (1) He sperred þe sted with þe spurez (Sir Gawain, P II, 670) – “Він пришпорив коня острогами”.

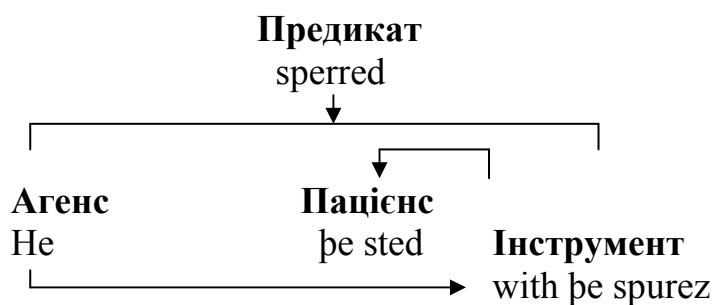

Рис. 1. Семантична структура інструментальної ситуації

ІС відбивають різні фази процесу дії суб'єкта: початкову (постановка мети

і визначення засобів її реалізації), виконавчу (процес виконання дії) та кінцеву (позначення засобу, який спричинив отриманий результат). Ці типи ситуацій визначаємо як регулятивну, виконавчу та результативну.

Цілеспрямована дія суб'єкта визначена предикатом і спрямована на перетворення, пізнання, оцінку об'єкта або спілкування з ним (В.О.Ямшанова). Залежно від семантичного типу предиката інструментальна ситуація представлена у висловленні одним із змістових варіантів, а саме: ІС перетворення, пізнання, оцінки та спілкування. У більшості ІС категорія інструментальності може мати ознаки інших семантичних категорій. Так, Знряддю властиві окремі ознаки Агенса, Паціенса, Локатива, Комітатива. Для Способу характерні приклади синкретизму із категоріями причини, часу, умови, способу нецілеспрямованої дії та локативності. Це пояснюється наявністю фонових категоріальних ситуацій поряд з домінуючою інструментальною. Неінструментальні ознаки в мовних реалізаціях Інструмента визначались нами за допомогою сукупності методик: трансформації депасивізації (ознака агентивності), методу експерименту (ознака локативності), аналізу цілеспрямованості дії (ознака способу нецілеспрямованої дії), обов'язкової / факультативної (ознака комітативності) та допоміжної / самотійної (ознака об'єктності) ролі Інструмента у ситуації.

У *підрозділі 1.4.* запропоновано методику дослідження мовних реалізацій ФСКі в історичній перспективі. В результаті аналізу пам'яток VII–XVII ст. нами виявлено різнорівневі засоби вираження ФСКі. Це спонукало вивчати засоби її реалізації з використанням методу польового структурування. Запропонована методика дослідження ФСКі із застосуванням синхронного та діахронного підходів передбачає виокремлення синхронних зрізів, позначених розвитком засобів вираження інструментальності. За цією методикою в хронологічній послідовності досліджується розвиток лексичних, словотвірних, граматичних реалізацій ФСКі, співвідносячи їх із субкатегоріальними різновидами (Знряддя, Спосіб) та їхніми семантичними варіантами. Особлива увага приділяється аналізу явищ синкретизму, вивченню екстра- та інтралінгвальних факторів, що вплинули на зміни кожного із засобів. Польове структурування проведене на матеріалі кожного з трьох історичних періодів (давньо-, середньо- та ранньоновангліїського). Окрім того, змодельовані три проміжні синхронні зрізи (відповідно 1066–1150 pp., 1150–1350 pp., 1350–1500 pp.), що дозволило проаналізувати динаміку структурних змін поля у період інтенсивної перебудови англійської мови. Спеціальну методику застосовано до розгляду взаємозв'язків мікрополів та взаємодії їх з іншими ФСП англійської мови. Зіставний аналіз структури мікрополів, складу конституентів ядра і периферії супроводжувався виявленням основних тенденцій еволюції ФСПі.

У другому розділі – **“Лексичні, словотвірні, граматичні засоби вираження функціонально-семантичної категорії інструментальності та їх розвиток в англійській мові VII–XVII ст.”** – виявлені та проаналізовані

лексичні, словотвірні і граматичні засоби реалізації ФСКі, встановлені екстра- та інтралінгвальні чинники їхнього розвитку.

У **підрозділі 2.1.** розглянуто лексико-семантичну варіативність ФСКі. Вивчення лексичних засобів реалізації інструментальності пов'язане з дослідженням їх функціонування в ІС, семантичним центром якої виступають предикати цілеспрямованої дії. Вони членуються на предикати перетворення, пізнання, оцінки, спілкування (Н.Д.Арутюнова, Т.А.Кільдібекова). Серед виявлених нами в англійських писемних пам'ятках VII–XVII ст. предикатів цілеспрямованої дії поширені предикати перетворення, які експлікують фізичний (двн.-англ. *seowian* 'кувати'), соціальний (ср.-англ. *with thi chartre make free* (Havelok, 677) – “за допомогою своєї хартії зроби вільним”) або психічний (двн.-англ. *egsan* 'лякати') вплив на об'єкт. Предикати пізнання позначають процес відтворення дійсності у свідомості суб'єкта, що поповнює його знання про об'єкт (р.-н.-англ. *to see* 'бачити'). Предикати оцінки характеризують суб'єктивне вираження цінності об'єкта (ср.-англ. *to honour* 'шанувати'). Предикати спілкування позначають обмін інформацією між суб'єктом та іншою людиною (двн.-англ. *sagen* 'казати').

Формування інструментальних відношень у висловленні відбувається за певних умов: з одного боку, вони визначені предикатами цілеспрямованої дії, з другого – наявністю засобів вираження ФСКі. Інструмент перетворення, пізнання, оцінки та спілкування виокремлено на підставі різновиду цілеспрямованої діяльності та за типом предиката.

У **підрозділі 2.2.** здійснено аналіз лексичних засобів вираження Інструмента перетворення. Більшість його реалізацій маніфестує фізичний вплив. Вони тісно пов'язані з основними сферами людської діяльності (виробництво, побут, транспорт, лікування, війна тощо), що спонукає класифікувати їх за тематичними ознаками.

Інструментальна лексика сфери війни поширена у давньоанглійській мові. Це насамперед лексичні одиниці на позначення зброї (двн.-англ. *sweord* 'меч'), тобто дискретного або недискретного Знаряддя (двн.-англ. *mid fyre ontendon* 'знищити вогнем'), зокрема наділеного власною енергією. Спорадично зустрічається невідчужуване Знаряддя (двн.-англ. *mundum brugdon* 'вдарили руками') або Знаряддя-істота (двн.-англ. *hie mid firde gesohte* 'їх за допомогою армії атакував'). Спосіб у сфері війни представлений переважно лексикою на позначення власне дії, напр.: двн.-англ. *he þær for feorme feorhwunde hleaf sweordes swengum* (Beo, 2385) – “Він там на банкеті смертельне поранення отримав ударами меча”.

У середньо- та ранньоновоанглійський періоди лексичний склад цієї сфери розширився. Потужним джерелом поповнення лексики були запозичення, зокрема з французької мови, внаслідок поширення наприкінці XV ст. вогнепальної зброї: ср.-англ. *mortar* 'мортира', *pistol* 'пістоль'. Лексеми на позначення Способу набувають більшої узагальненості: р.-н.-англ. *For by his grete cruelte he putte them alle to deth* (Caxton, G.&P.Ch., B I) – “Своєю

жорстокістю він вбив їх усіх”.

Однак вже у середньоанглійський період більш поширена лексика, пов'язана із виробництвом. Примітивним Інструментом є частини тіла людини: ср.-англ. *to wirk with hand* ‘працювати рукою’. Вживаються найменування Знаряддя-істоти: ср.-англ. *he hine swiðe mid his mannan gesætte* (MS E, 1095) – “І він укріпив її [стіну] своїми людьми”. Розширення сфери виробництва та економічні відносини з іншими країнами опосередковано позначилися на появі нових лексичних одиниць. Основними мовами-донорами виступають французька та латина. Лексика XIV–XV ст. поповнюється найменуваннями складних агрегатів: ср.-англ. *gin* ‘механізм’. Певна роль у появі нових лексем належить процесам метонімізації та метафоризації. Репрезентація Способу у сфері виробництва притаманна середньо- та ранньоновоанглійській мовам: ср.-англ. *shoveling(e)* ‘викопування’.

Численну лексико-семантичну групу становлять номінативні одиниці сфери пересування. Це насамперед найменування, що репрезентують невідчужуване Знаряддя (двн.-англ. *Sume gað on twam fotum..* (A.Cath.Hom., 14) – “Дехто ходить на двох ногах”), Знаряддя-істоту (ср.-англ. *He mihte ridan..on riche stede* (Lamb. Hom, 5) – “Він міг їхати на гарному коні”) та Спосіб пересування: р.-н.-англ. *Will you go on horseback?* (Marlowe, Dr Faustus, S 9, 91) – “Ви поїдете верхи?”. У ранньоновоанглійський період лексичний інвентар розширився за рахунок запозичень з французької, італійської, середньонідерландської. На розвиток лексичного складу цієї групи вплинули екстралінгвістичні фактори, пов'язані з технічним прогресом.

Інструментальна лексика сфери побуту номінує предмети та процеси, які слугують людині для задоволення її потреб у їжі, одягу, відпочинку тощо. Для їх позначення використовуються як власне давньоанглійські, так і запозичені лексеми: двн.-англ. *forke* ‘виделка’. Словниковий склад цієї сфери в англійській мові VII–XVII ст. розвивався під потужним впливом материкової європейської культури.

Окрему лексико-семантичну групу становлять найменування медичних засобів. Якщо у давньоанглійській мові їх номінація здебільшого пов'язана із релігією та магією, то в наступні періоди – це спеціалізоване лікарське приладдя чи препарат (дискретне або недискретне Знаряддя). У XV–XVII ст. лексичний шар цієї галузі поповнився запозиченнями з латини та французької: ср.-англ. *medicine* ‘ліки, медикаменти’ (недискретне Знаряддя), *probe* ‘обстеження’ (Спосіб власне дії).

Інструмент психічного впливу експлікований переважно непередметно. У процесі міжособистісних стосунків людина може бути об'єктом емоційного чи інтелектуального впливу. Ця лексика збагачувалася протягом VII–XVII ст. за рахунок запозичень, напр., р.-н.-англ. *disgrace* (ср.-франц. *disgracier* з іт. *disgraziare*) ‘ганьба’.

Інструмент соціального впливу пов'язаний із застосуванням суб'єктом влади, законів, правил: ср.-англ. *government* (двн.-фр.) ‘правління’. Розширення

лексичного складу цієї групи відбулося переважно за рахунок запозичень з латини та французької.

У **підрозділі 2.3.** розглянуто лексичні засоби, що реалізують Інструмент пізнання (чуттєвого або раціонального) – речі і процеси, використовувані суб'єктом при поповненні знань про об'єкт; насамперед це органи чуття та частини тіла людини (невідчужуване Знаряддя): р.-н.-англ. *thou mayst see with thine eye* (Everyman, 396) – “ти можеш це побачити на власні очі”. Інструментом раціонального пізнання виступає відчужуване Знаряддя: ср.-англ. *abacus* (лат. *abacus* від грец. *abax*) ‘абак, рахівниця’. Іноді експлікується Спосіб раціонального пізнання: ср.-англ. *gemetrie* (двн.-франц. *gèometrie* з лат. *geometria*, грец. *geometria*) ‘мистецтво вимірів’. Лексичний склад цієї групи поповнювався за рахунок латинських, грецьких та французьких запозичень.

Суб'єктивне вираження цінності об'єкта (**підрозділ 2.4.**) передбачає наявність Інструмента оцінювання (емоційного чи раціонального): двн.-англ. *He mid bæm handum upweard plegade* (Elene, 805-6) – “[Він] обома руками догори аплодував”. Знаряддям раціональної оцінки виступають предмети, які є мірилом цінності об'єкта, напр.: двн.-англ. *golde* ‘золото’. Зафіксовано використання лексем на позначення Знаряддя оцінювання із символічним значенням: двн.-англ. *laur*, ср.-англ. *laurel* (лат. *laureola*) ‘лавровий вінок’. Розвиток лексики Інструмента оцінювання в англійській мові VII–XVII ст. відбувався в основному шляхом запозичення.

Інструмент спілкування (комунікативного чи інтерактивного) репрезентує відповідні дії суб'єкта (**підрозділ 2.5.**). Серед засобів комунікативного спілкування є невербальні та вербальні. Останні реалізуються через мовленнєві акти, експлікуючи Спосіб: двн.-англ. *ic sweþe on wordum* (A.-S. Ch., 52, 36) – “я наказую словами”. Іноді вживають лексеми, що позначають комплекс мовленнєвих дій: р.-н.-англ. *promise* ‘обіцянка’, *demand* ‘вимога’. Знаряддям спілкування можуть бути книги, листи, ділові папери. У середньоанглійський період інструментальна лексика на позначення невербальної комунікації поповнюється запозиченими лексемами: ср.-англ. *gesture* (лат. *gestra*) ‘жест’. Засоби інтеракції, спрямовані на кооперацію або конкуренцію, представлені переважно непередметною лексикою. У табл.1 наведено дані, що ілюструють розподіл інструментальної лексики в англійській мові VII–XVII ст. за видами цілеспрямованої діяльності суб'єкта:

Таблиця 1

**Поділ лексичних засобів вираження інструментальності
за семантичними групами**

Заг. к-ть: 4 654	Інструмент								Всього за період	
	перетворення		пізнання		оцінювання		спілкування		к-ть	%
період	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%		
двн.-англ.	1173	82	41	2,9	52	3,6	164	11,5	1430	100
ср.-англ.	1807	79	137	6	46	2	297	13	2287	100
р.-н.-англ.	778	83	47	5	28	3	84	9	937	100

Попри зміни в лексичному складі, загальна тенденція у розподілі засобів вираження інструментальності за різними семантичними групами зберігається впродовж VII–XVII ст. Домінуючу роль відіграють лексеми на позначення Інструмента перетворення, зокрема ті, що номінують фізичний вплив. Практично однакове співвідношення найменувань Інструмента пізнання та оцінювання свідчить про їх зв'язок. Вербальна комунікація є головним засобом спілкування аналізованої доби (VII–XVII ст.).

Виявлені лексико-семантичні репрезентації ФСКі охоплюють усі її семантичні варіанти. Аналіз матеріалу свідчить: у вираженні субкатегорії Знаряддя домінують лексеми на позначення відчужуваного Знаряддя. Усі вони маніфестують Знаряддя-неістоту, інколи наділену власною енергією. За частотністю вживання їм суттєво поступаються лексичні одиниці на позначення невідчужуваного Знаряддя та Знаряддя-істоти, як з ознакою особи, так і неособи. Субкатегорію Спосіб репрезентують лексичні елементи на позначення Способу власне дії. Менш поширеною є лексика, що маніфестує Спосіб використання стану, властивостей та відносин учасників ІС. Такий розподіл лексичних одиниць залишається стабільним в англійській мові протягом VII–XVII ст.

У *підрозділі 2.6.* аналізується розвиток словотвірних засобів вираження інструментальності, до яких у роботі віднесені мовні одиниці, утворені за допомогою моделей, способів та механізмів словотворення. В ІС вони представлені іменниками-дериватами або дієсловами-дериватами, репрезентуючи Знаряддя або Спосіб. Як відомо, в історії англійської мови не відзначено спеціалізованих засобів словотворення, здатних передавати інструментальний зміст. Однак окремі словотвірні форманти можуть впливати на семантику твірної основи, актуалізуючи значення інструментальності. Для класу дієслів це префікси *be-*, *on-*, *for-*, *æt-*, *dis-(de-)*, *en-(em-)*, суфікси *-s(ian)*, *-ise(-ize)*.

Починаючи з XIV ст., давньоанглійський префікс *be-(bi-)*: *bedician* ‘рити канаву’ вживається при творенні інструментальних дієслів з французькою за походженням твірною основою: ср.-англ. *bi-gilen* ‘ввести в оману’. Префікс *for-* притаманний дериватам з деструктивною семантикою: двн.-англ. *forbiernan* ‘знищувати вогнем’, які у XV ст. вийшли з ужитку. Малопродуктивним є префікс *on-* (двн.-англ. *on-tenden* ‘спалювати на вогні’). Локативний префікс *æt-* зафіксований лише у лексемах давньоанглійської мови (двн.-англ. *ætgeniman* ‘забирати силою’). У XIV ст. з'являються похідні інструментальні дієслова романського походження з префіксами *dis-(de-)* та *en-(em-)*: ср.-англ. *discrasen* ‘вразити хворобою’. У давньоанглійській мові інструментальні дієслова-деривати утворювалися також шляхом суфіксації. Напр.: двн.-англ. *-s(ian)* *metsian* ‘годувати їжею’. У середньоанглійський період суфікс *-s-* поступився суфіксу романського походження *-ise(-ize-)*: ср.-англ. *couterizen* ‘припікати’. Найбільш продуктивною моделлю утворення дієслів, що експлікують Знаряддя, є конверсія: двн.-англ. *clawan* ‘дряпати пазурами’ (імен. *clawu* ‘пазур’); ср.-

англ. *botonen* ‘оздоблювати гудзиками’ (імен. *boto(u)n* ‘гудзик’); р.-н.-англ. *to shoe* ‘підкувати’ (імен. *shoe* – ‘підкова’).

Конверсія як спосіб утворення іменників-дериватів виявлена нами у пам’ятках середньоанглійського періоду при експлікації Знаряддя (*hak* ‘знаряддя для копання’, від дієсл. *haken* ‘копати’) та Способу (*avoue* ‘клятва’, від дієсл. *avouen* ‘клястися’). Інший спосіб деривації іменників на означення інструментальності – суфіксація: двн.-англ. *cnyttels* ‘голка’, від дієсл. *cnyttan* ‘зв’язувати’. У пізній середньоанглійській спостерігається перехід інструментальної функції від суфікса *-el(s)* до *-er(e)*, за допомогою якого у VII–XI ст. позначали фахівців певної галузі. Для мови наступних періодів характерне метонімічне перенесення найменування особи-працівника на Знаряддя: *gravere* а) гравер; б) гравіювальний інструмент, що дозволяє віднести цей суфікс до мотивуючих Знаряддя. Спосіб реалізується іменниками із суфіксом *-ung(-ing)*: ср.-англ. *batering* ‘дроблення’ (дієсл. *bat(e)ren* ‘дробити’).

Значна кількість давньоанглійських похідних іменників, що вживалися для експлікації Знаряддя, з’явилася внаслідок словоскладання. У поетичних творах цього періоду вони є результатом стилістичного прийому акцентуації певної властивості предмета (кенінги): двн.-англ. *beado-wæpen*, *beadu-lyma* ‘меч’. Із занепадом специфічного поетичного жанру у XII ст. більшість їх вийшла з ужитку.

Розвиток граматичних реалізацій Інструмента досліджено у **підрозділі 2.7**. У давньоанглійській мові експлікація Знаряддя і Способу пов’язана з прийменниковою конструкцією *mid* + іменник у давальному відмінку (*mid+N_{dat}*) та безприйменниковим давальним (*N_{dat}*). Меншою мірою поширена конструкція *burh* + іменник у знахідному відмінку (*burh+N_{acc}*). У давньоанглійській мові вона експлікує переважно Знаряддя, а в разі вираження Способу інструментальне значення контамінується з причиновим.

Несистематичність уживання при вираженні Знаряддя притаманні конструкції *wið+N_{dat}*, іменникам у знахідному (*N_{acc}*) і називному (*N_{nom}*) відмінках, віддієслівним іменам, що передають Спосіб, а також конструкціям *bi+N_{dat}*, *on+N_{dat}*.

До граматичних форм, що мають низьку частотність уживання належать прийменникові конструкції *of*, *for*, *fram+N_{dat}*; *bi*, *to+N_{dat}* – субкатегорія Спосіб і *at*, *in*, *buton+N_{dat}* – Знаряддя та Спосіб. Останній реалізують також підрядні інструментальні, абсолютна дієприкметникова конструкція та іменники в родовому відмінку.

Визначальною рисою середньоанглійського періоду є формування аналітичної будови мови. Важливим її складником у перехідний період (1066–1150 рр.) є процес поглинання “чистого” давального відмінка прийменниковою конструкцією *mid+N_{acc/dat}* при експлікації Знаряддя та Способу. У цей період поступово активізується і решта прийменникових конструкцій (напр.: *bi+N_{acc/dat}*).

У ранньосередньоанглійській мові (1150–1350 рр.) конструкція *with+N_{acc/dat}* поступово витісняє *mid+N_{acc/dat}* і стає домінантною в усіх основних

діалектах, окрім південного. З'являються нові граматичні засоби вираження ФСКі: займенникові прислівники та конструкції *thurh the help of*, *by the mean of+Nacc/dat*, *out of*, *upon*, *under+Nacc/dat*.

У мові 1350–1500 рр. домінує прийменникова конструкція *with+N*, тоді як *mid+N* остаточно зникає у XV ст. У вираженні Інструмента бере участь більше займенникових прислівників. Розширюється інвентар граматичних форм на позначення Способу за рахунок прислівників, конструкцій *par+N*, *by wei of+N*, *over+N*, герундія, інфінітивної конструкції з прийменником *for* та конструкції *with the help of+N*.

На розвитку граматичних реалізацій ФСКі позначилося формування мовної норми у ранньоновоанглійський період. Відмітною рисою є домінування прийменникових конструкцій *with+N* та *by+N*. Водночас зникає інфінітивна конструкція *for to* внаслідок передачі її функції при вираженні Способу формою *by* + герундій.

У третьому розділі – **“Функціонально-семантичне поле інструментальності в англійській мові VII–XVII ст.”** – шляхом моделювання низки синхронних зрізів поля досліджено становлення та еволюцію ФСП інструментальності англійської мови протягом VII–XVII ст., проаналізовано головні напрями і тенденції його розвитку. Становлення ФСПі відбулося ще у давньоанглійський період. На рис. 2 представлена загальна структура поля з урахуванням його місця у функціонально-семантичному просторі англійської мови VII–XVII ст.

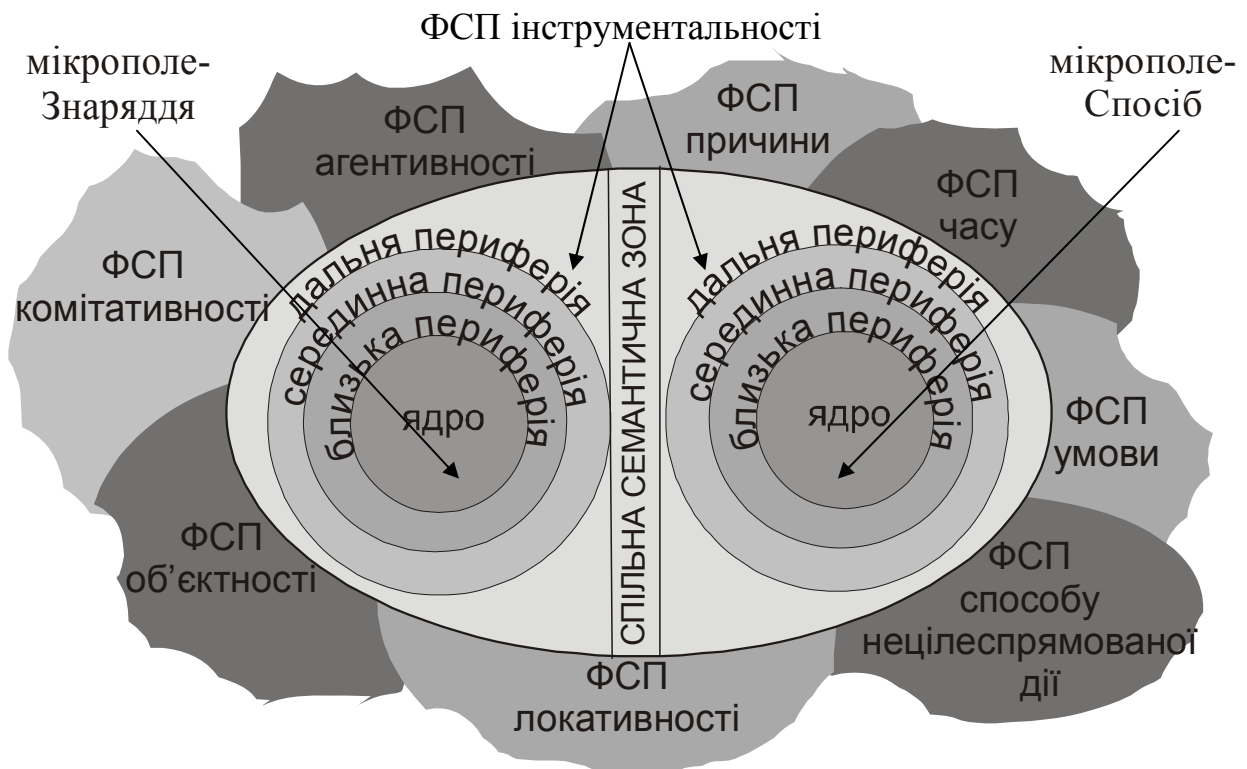

Рис. 2. ФСПі у функціонально-семантичному просторі англійської мови VII–XVII ст.

Під час формування ядерної та периферійної зон ФСПі критеріями розподілу конститuentів є систематичність вживання, однозначність та спеціалізація при вираженні інструментального змісту. Поле має поліцентричну структуру і містить мікрополя Знаряддя та Способу. Їх ядерні зони чітко окреслені, а периферія поділяється на близьку, серединну та дальню.

Домінантними у мікрополі Знаряддя є конструкції з прийменником *mid* та предметним іменником у давальному відмінку, що репрезентують Знаряддя-неістоту: **mid + предметний N_{dat} (Знаряддя-неістота)**. Крім того, до ядерної зони входять предметні іменники у давальному відмінку – **предметний N_{dat} (Знаряддя-неістота)**. У поєднанні з предикатами перетворення центральні конститuentи позначають переважно фізичний вплив суб'єкта на об'єкт за допомогою Знаряддя-неістоти. Їх лексичні одиниці належать до сфер війни, виробництва, пересування тощо. Словотвірний рівень представлений у ядрі предметними іменниками з суфіксом *-el(s)* та іменниками-композиціями.

У мікрополі Способу домінують конструкції з прийменником *mid* та абстрактним іменником у давальному відмінку, що позначають Спосіб власне дії: **mid + непередметний N_{dat} (Спосіб власне дії)**. Навколо домінують групуються безприйменникові іменники у давальному відмінку: **непередметний N_{dat} (Спосіб власне дії)**. Непередметна лексика ядерних конструкцій пов'язана переважно зі сферами війни та виробництва.

Конститuentи периферійної зони характеризує невисока частотність вживання та послаблений інструментальний зміст унаслідок синкретизму ФСКі з іншими категоріями. У мікрополі Способу це дієслова-деривати – **V_{instr} (Спосіб власне дії)**, конструкції **þurh + непередметний N_{acc} (Спосіб власне дії)**, **mid + непередметний N_{dat} (Спосіб використання стану)**, **for + непередметний N_{dat} (Спосіб використання відносин)** та ін. Периферію мікрополя Знаряддя утворюють словотвірні одиниці – **V_{instr} (Знаряддя-неістота)**, конструкції **þurh + предметний N_{acc} (Знаряддя-істота)** тощо. Лексичний рівень у периферійній зоні представлений номінативними одиницями сфер пізнання, оцінки, спілкування. Значну кількість цих конструкцій використовують разом із предикатами перетворення.

Мікрополя Знаряддя та Способу мають спільну семантичну зону, яку утворюють окремі конструкції з *mid* та предметним іменником. Вони маніфестують значення Способу використання властивостей або відносин у сферах пересування, а також емоційної оцінки. Це пояснюється тим, що на лексичному рівні вони мають як предметні, так і непередметні семи.

Подальший розвиток ФСПі, зокрема у середньоанглійській мові (3.2.), позначений динамічними змінами складу конститuentів ядерної та периферійної зон обох мікрополів. Так, у мові перехідного періоду (1066–1150 pp.) найбільш значущим є переміщення з ядра до зони дальньої периферії **предметного N_{dat} (Знаряддя-неістота)** та **непередметного N_{dat} (Спосіб власне дії)**. У ранньосередньоанглійський період (1150–1350 pp.) інший центральний конститuent – конструкції з прийменником *mid* – поступово витісняються

конструкціями з *with* та предметним (для Знаряддя) або абстрактним (для Способу) іменником в усіх основних діалектах, окрім південного. У периферійних зонах обох мікрополів активізуються займенникові прислівники. Зміни сталися як на лексичному (активні запозичення), так і словотвірному (значне зменшення іменників-комполітів в ядрі) рівнях. Ці процеси тривають і у пізньосередньоанглійській мові (1350–1500 pp.): остаточно вийшли з ужитку конструкції з прийменниками *mid*, а їхнє місце в ядрі мікрополів посіли **with + предметний N (Знаряддя-неістота)** та **with + непередметний N (Спосіб власне дії)**. У периферійній зоні з'явилися нові форми вираження ФСКі: **in + предметний N (Знаряддя-неістота)**, **with the helpe of + непередметний N (Спосіб використання стану)** та деякі інші. Під потужним впливом запозичень розширився склад лексичних та словотвірних одиниць, представлених у конструкціях обох мікрополів.

У ранньоніовоанглійській період (*підрозділ 3.3.*) ядро обох мікрополів знову утворюють по дві конструкції: **with + предметний (Знаряддя-неістота)**, **by + предметний N (Знаряддя-неістота)** і **with + непередметний N (Спосіб власне дії)**, **by + непередметний N (Спосіб власне дії)**. Показово, що саме в цей період конструкції з *by* увійшли до ядерної зони. Змін зазнала і периферія: у мікрополі Способу зникає конструкція **for + to Inf (Спосіб власне дії)** внаслідок переходу її інструментальної функції до **by + Gerund (Спосіб власне дії)**.

У *підрозділі 3.4.* наводяться докази того, що діахронне дослідження процесу еволюції ФСПі уможливило зробити загальний висновок: поле інструментальності являє собою сталу систему з характерною для неї динамічністю розвитку та відкритістю. Порівняльний аналіз синхронних зрізів поля в англійській мові VII–XVII ст. виявив стабільність його поліцентричної структури, яка складається з мікрополів Знаряддя та Способу. Протягом усього історичного періоду (VII–XVII ст.) конститuentи утворюють чітко окреслені ядерну та периферійну зони, що доводить компактність структури ФСПі. Незмінним залишається наявність спільних семантичних сегментів мікрополів та їх місце у функціонально-семантичному просторі: поля агентивності, об'єктності, комітативності і локативності є суміжними для мікрополя Знаряддя, а ФСПі причини, умови, часу, способу нецілеспрямованої дії та локативності – для мікрополя Способу. Разом з тим ФСПі притаманний постійний динамічний рух конститuentів, що у VII–XVII ст. спричинив кардинальні зміни в ядерній та периферійній зонах. Цим процесам значною мірою сприяла відкритість ФСПі та суміжних з ним полів, що забезпечило вільне переміщення їхніх елементів.

У **“Висновках”** узагальнено результати дослідження, окреслено перспективи подальших пошуків з обраної проблематики.

1. ФСК інструментальності (Інструмент) має складну ієрархічну структуру семантичної варіативності, в якій вона представлена двома субкатегоріальними різновидами: Знаряддям (предметний Інструмент) та Способом (непередметний Інструмент). Кожен із них, у свою чергу, варіюється відповідно до комплексу

диференційних ознак.

2. Інструментальна ситуація – типова змістова структура, облігаторними складниками якої є суб'єкт (Агенс), дія (предикат), об'єкт (Пацієнс) та Інструмент. Роль предиката у формуванні інструментальних відношень між її учасниками є визначальною. Відповідно до окремих фаз дії суб'єкта інструментальна ситуація варіюється як регулятивна, виконавча та результативна, а стосовно видів цілеспрямованої діяльності – як ІС перетворення, пізнання, оцінки та спілкування. ФСКі репрезентована різнорівневими мовними засобами та може мати окремі ознаки інших функціонально-семантичних категорій.

3. Різнорівневі мовні засоби вираження інструментального значення (лексичні, словотвірні, граматичні) утворюють функціонально-семантичне поле інструментальності, структура якого відбиває внутрішню будову ФСКі та її місце у функціонально-семантичному просторі англійської мови VII–XVII ст. ФСПі в англійській мові цього періоду поліцентричне і складається з мікрополів Знаряддя та Способу. Компактна структура поля має чітко окреслені центри мікрополів і характеризується тісним зв'язком їх конститuentів. Частина конститuentів ФСПі утворює спільну семантичну зону мікрополів Знаряддя та Способу.

4. Зміни ФСПі англійської мови впродовж VII–XVII ст. пов'язані з процесами динамічного перерозподілу конститuentів ядерної та периферійної зон в обох мікрополях. Динаміка ФСПі детермінована комплексом факторів, з яких головними є соціальні та культурно-історичні зміни у суспільстві, а також внутрішні процеси, що відбувалися в англійській мові у VII–XVII ст.

5. Відкритість ФСПі знаходить вияв у його взаємодії з іншими полями у формі семантичного синкретизму. Окремі конститuentи мікрополя Знаряддя входять до складу ФСП агентивності, об'єктності, локативності та комітативності. Мікрополе Способу має спільні сегменти з полями причини, умови, часу, способу нецілеспрямованої дії та локативності.

6. Методика дослідження ФСКі в історичній перспективі дала змогу виявити різноманітні засоби вираження інструментальності, висвітлити загальні закономірності еволюції відповідного ФСП, визначити місце того чи іншого конститuenta на різних історичних етапах, встановити екстра- та інтралінгвальні фактори, що вплинули на розвиток ФСК інструментальності в англійській мові VII–XVII ст.

Результати дослідження є важливими для сучасної англійської мови, оскільки сприяють поясненню суперечностей, витoki яких знаходяться в минулому, та уможливають зробити припущення щодо наступного розвитку цієї мовної універсалії. Перспективним є польове дослідження засобів реалізації ФСКі англійської мови від XVII ст. до нашого часу, яке дасть змогу дослідити всю сукупність етапів розвитку категорії інструментальності та визначити її місце у функціонально-семантичному просторі англійської мови.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Андрушенко О. Ю. Засоби експлікації інструментальності у ранньоновоанглійських писемних пам'ятках / О. Ю. Андрушенко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2006. – № 27. – С. 145–148.
2. Андрушенко О. Ю. Мовні засоби відтворення категорії інструментальності у пам'ятках писемності середньоанглійського періоду / О. Ю. Андрушенко // Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки. – 2006. – Вип. 94. – С. 50–56.
3. Андрушенко О. Ю. Семантико-функціональний аналіз інструментальної ситуації при дослідженні текстів у діячності англійської мови / О. Ю. Андрушенко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 21, Ч. 1. – С. 14–18.
4. Андрушенко О. Ю. Словотвірні одиниці у структурі функціонально-семантичного поля інструментальності англійської мови (діячності аспект) / О. Ю. Андрушенко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2007. – № 32. – С. 196–201.
5. Андрушенко О. Ю. Непредметна інструментальність та засоби її вираження у давньоанглійських писемних пам'ятках // Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. праць / О. Ю. Андрушенко. – Ужгород, 2007. – С. 95–102.
6. Андрушенко О. Ю. Структурна репрезентація функціонально-семантичного поля інструментальності в англійській мові XII–XIII ст. / О. Ю. Андрушенко // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 4. – С. 29–35.
7. Андрушенко О. Ю. Функціонально-семантичне поле інструментальності у давньоанглійській мові / О. Ю. Андрушенко // Нова філологія : зб. наук. праць. – 2007. – № 26. – С. 8–14.
8. Андрушенко О. Ю. Функціонально-семантичне поле інструментальності у ранньоновоанглійській мові / О. Ю. Андрушенко // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – № 3. – С. 239–244.
9. Андрушенко Е. Ю. Лексико-семантическая вариативность инструментальной категории в истории английского языка (VII–XV вв.) / Е. Ю. Андрушенко // Иноязычное образование: лингвистический и методический аспекты : междунар. науч.-практ. конф., 25-26 апр. 2007 г. : материалы докл. – Барановичи, 2007. – С. 9–11.
10. Андрушенко Е. Ю. Словообразовательные средства реализации функционально-семантической категории инструментальности в истории английского языка / Е. Ю. Андрушенко // Системное и асистемное в языке и речи : междунар. науч. конф., 10-13 сент. 2007 г. : материалы докл. – Иркутск, 2007. – С. 395–400.

11. Андрушенко О. Ю. Діахронне дослідження функціонально-семантичного поля інструментальності у середньоанглійській мові / О. Ю. Андрушенко // Мова. Культура. Комунікація : I всеукр. наук.-практ. конф., 18 трав. 2007 р. : тези доп. – Чернігів, 2007. – С. 3–4.

12. Андрушенко О. Ю. Про репрезентацію функціонально-семантичної категорії інструментальності у давньоанглійській мові / О. Ю. Андрушенко // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : VI міжнар. наук. конф., 1 лют. 2007 р. : тези доп. – Х., 2007. – С. 7–8.

13. Андрушенко Е. Ю. Инструментальность в функционально-семантическом пространстве древнеанглийского языка / Е. Ю. Андрушенко // Ukrainian Society for the Study of English : 4th Symposium, 10-12 Oct. 2007 : тезиси докл. – К., 2007. – С. 16–18.

14. Андрушенко Е. Ю. Лексический компонент функционально-семантического поля инструментальности в истории английского языка (VII– XVII вв.) / Е. Ю. Андрушенко // Ars Grammatica. Грамматические исследования : 3-я междунар. науч. конф., 5-6 дек. 2007 г. : материалы докл. – Минск, 2007. – С. 31–35.

АНОТАЦІЯ

Андрушенко О.Ю. Реалізація функціонально-семантичної категорії інструментальності в англійській мові VII–XVII ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2008.

Дисертація присвячена дослідженню різнорівневих мовних засобів (лексичних, словотвірних, граматичних) вираження інструментальності в англійській мові VII–XVII ст. Проаналізовано внутрішню структуру цієї категорії. Польове структурування здійснено із застосуванням синхронного та діахронного підходів. Виявлено, що становлення ФСП інструментальності (ФСПі) припадає на давньоанглійський період. Доведено стабільність та компактність його поліцентричної структури, яка містить мікрополя Знаряддя та Способу. Визначено місце ФСПі у функціонально-семантичному просторі англійської мови, доведено, що протягом VII–XVII ст. для нього характерні відкритість та постійний рух конститuentів. Розвиток елементів поля відбувався під впливом екстра- та інтралінгвальних факторів, окреслених для кожного історичного періоду.

Ключові слова: *функціонально-семантична категорія інструментальності, Знаряддя, Спосіб, інструментальна ситуація, функціонально-семантичне поле інструментальності, лексичні, словотвірні, граматичні засоби.*

АННОТАЦИЯ

Андрушенко Е.Ю. Реализация функционально-семантической категории инструментальности в английском языке VII–XVII вв. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича. – Черновцы, 2008.

В реферируемой работе исследуются разноуровневые языковые средства (лексические, словообразовательные, грамматические) выражения инструментальности в английском языке VII–XVII вв. Изучены инструментальные ситуации (ИС), их смысловая вариативность, состав участников, явления семантического синкретизма инструментального значения с агентивным, локативным и др. Осуществлен анализ ее внутреннего строения: функционально-семантическая категория инструментальности (Инструмент) имеет сложную иерархическую структуру, состоящую из субкатегорий Орудия и Способа. Данная структура положена в основу моделирования функционально-семантического поля инструментальности (ФСПи).

Развитие ФСПи связано с изменениями в составе лексических, словообразовательных и грамматических элементов. Главным компонентом инструментальной лексики в английском языке VII–XVII вв. является Инструмент преобразования. Инвентарь его номинативных единиц существенно менялся под влиянием интралингвистических (процессы метонимизации, метафоризации и др.) и экстралингвистических (развитие военной, производственной др. сфер деятельности) факторов. На протяжении всего периода лексика Инструмента преобразования пополнялась заимствованиями, вытеснившими значительную часть древнеанглийских лексем. Использование близких по смыслу лексем при номинации Инструмента познания и оценки, а также примерно одинаковая частотность их употребления в языке разных периодов доказывают взаимосвязь данных видов деятельности. Инвентарь лексических единиц Инструмента общения в VII–XVII вв. пополнялся постепенно, преимущественно за счет заимствований. Главным Инструментом общения оставалась вербальная коммуникация.

В распределении инструментальной лексики английского языка VII–XVII вв. выявлена следующая тенденция: лексем, номинирующие отчуждаемое неодушевленное Орудие существенно преобладают над наименованиями неотчуждаемого и одушевленного Орудия. Субкатегория Способ в основном представлена лексическими единицами, обозначающими Способ собственно действия субъекта, тогда как номинация Способа использования состояний, свойств и отношений участников ИС имеет невысокую частотность употребления.

Развитие единиц словообразовательного уровня, используемых при выражении инструментальности, происходило под влиянием интра- (изменения в системе словообразования) и экстралингвистических (заимствования и др.)

факторов. Выявлена следующая особенность: предикаты с префиксальной моделью деривации реализуют Способ, тогда как существительные-композиции доминируют при репрезентации Орудия.

Эволюция грамматических средств выражения инструментальности в древнеанглийском языке происходила под влиянием общей тенденции к замене падежных форм предложными конструкциями, следствием чего стало доминирование при экспликации Орудия и Способа предлога *mid* с существительным в дательном падеже (N_{dat}) и исчезновение беспредложного N_{dat}. В среднеанглийский период главной причиной изменений был переход к аналитическому строю языка. Исчезает конструкция *mid*+N_{dat}, которая вытесняется предлогом *with* и существительным в дательном/винительном падеже (N_{acc/dat}). Особенностью ранненовоанглийского языка является существенная активизация конструкций *by*+N, которые вместе с *with*+N доминируют в реализациях Орудия и Способа. Ранненовоанглийский период завершился относительной стабилизацией грамматических средств в результате появления единой языковой нормы.

Полевой анализ средств выражения категории инструментальности осуществлялся с применением синхронического и диахронического подходов. В их развитии выделено три периода (древне-, средне-, и ранненовоанглийский), смоделировано пять синхронных срезов поля.

Сравнительный анализ срезов поля в английском языке VII–XVII вв. доказал, что ФСПи представляет собой стабильную систему с характерной для нее динамичностью развития и открытостью. Становление ФСПи состоялось в древнеанглийский период. На протяжении VII–XVII вв. поле сохраняет полицентрическую структуру, состоящую из микрополей Орудия и Способа. Их конститuentы образуют четко очерченные ядерную и периферийную зоны, что доказывает компактность структуры поля. Неизменным остается расположение микрополей в функционально-семантическом пространстве английского языка: поля агентивности, объектности, комитативности, локативности – смежные для Орудия, а ФСПи причины, условия, времени, образа действия и локативности – для Способа.

Ключевые слова: *функционально-семантическая категория инструментальности, Орудие, Способ, инструментальная ситуация, функционально-семантическое поле инструментальности, лексические, словообразовательные, грамматические средства.*

RESUME

Andrushenko O.Yu. Instrumental Functional Semantic Category Realization in the English Language of VII–XVII cen. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology by speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Yurii Fedkovych Chernivtsi National University. – Chernivtsi, 2008.

The dissertation focuses on the analysis of multilevel language means (lexical,

word-forming and grammatical) that constitute instrument functional-semantic field. The research presents their functioning peculiarities and evolution in the English language of VII–XVII century. The structure of the instrumental category comprises such semantic components as Tool and Method. Field analysis presupposes the implementation of synchronic and diachronic methods. The comparative analysis of the field synchronic segments proved the stability of its polycentric structure that contains two micro-fields, i.e. Tool and Method. Their constituents comprise nuclear and peripheral zones, which testifies to field compactness. The existence of mutual semantic segments and their place in functional semantic space remains stable during VII–XVII century. Thus, agent, patient, comitative and locative fields remain adjacent for Tool, and functional semantic fields of condition, time, cause, manner and location are adjoining for Method.

Key words: *instrumental functional semantic category, Tool, Method, instrumental situation, instrument functional semantic field, lexical, word-forming, grammatical constituents.*